

سیر مختصر تاریخ و تحولات شورای عالی آموزش و پرورش

دوره قاجاریه به خصوص عصر ناصری با تحولات جدیدی در عرصه های سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی مواجه شد. از آنجا که نظام آموزشی سنتی به بن بست رسیده بود و توان پاسخگویی به نیازهای جدید را نداشت، تاسیس مدارس به سبک جدید در دستور کار نخبگان فرهنگی - سیاسی وقت قرار گرفت. ناگفته پیداست که این امر مستلزم بکارگیری نظام نوین آموزشی اعم از: تولید محتوا، آموزش معلمان و ... بود.

مقدمه:

دوره قاجاریه به خصوص عصر ناصری با تحولات جدیدی در عرصه های سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی مواجه شد. از آنجا که نظام آموزشی سنتی به بن بست رسیده بود و توان پاسخگویی به نیازهای جدید را نداشت، تاسیس مدارس به سبک جدید در دستور کار نخبگان فرهنگی - سیاسی وقت قرار گرفت. ناگفته پیداست که این امر مستلزم بکارگیری نظام نوین آموزشی اعم از: تولید محتوا، آموزش معلمان و ... بود. برای این منظور انجمنی متشکل از موسسان و حامیان مدارس جدید تحت عنوان «انجمن معارف» در سال ۱۲۷۵ ش تشکیل شد. این انجمن در سیر تحولی خود با ماموریت ها و عناوین جدید: مجلس شورای عالی معارف، شورای معارف، شورای عالی معارف، شورای عالی فرهنگ و بالاخر شورای عالی آموزش و پرورش تا امروز به فعالیت خود ادامه داده است. حاصل این تلاش های در طی ۱۲۴ سال فعالیت، تشکیل بیش از دو هزار جلسه است که صورت مذاکرات و مصوبات آن از سال ۱۳۰۱ تا کنون موجود می باشد. عضویت مفاخر علمی و فرهنگی کشور نظیر: دهخدا، ملک الشعراء بهار، عیسی صدیق، دکتر حسابی، پرویز ناتل خانلری، دکتر سحابی، دکتر علی شریعتمداری، دکتر غلامعلی حداد عادل، حجت الاسلام مصباحی مقدم، دکتر محمود مهرمحمدی، شهید محمدعلی رجایی، شهید محمدجواد باهنر، استاد احمد صافی و ... نقش و جایگاه این شورا را مضاعف ساخته است. این شورا اساس و ساختار بنیاد فرهنگ جدید معاصر ایران را به طور اعم و نظام آموزش نوین را به طور خاص به عهده داشته است. خوشبختانه مجموعه اسناد تولیدی شورا در طی یک سده اخیر اعم از مصوبات، صورت مذاکرات و ... حفظ شده و در یکی از واحدهای دبیرخانه شورای عالی آموزش و پرورش، با عنوان مرکز اسناد و کتابخانه نگهداری می شود. فعالیت این شورا علی رغم تاثیرگذاری مهمی که در عرصه فرهنگی و به خصوص آموزشی کشور داشته، چنانکه باید مورد بازکاوی قرار نگرفته است. بدون تردید، بررسی صورت مذاکرات و مصوبات شورا طی ۹۹ سال فعالیت آن می تواند درس ها و عبرت های درخور توجهی برای امروزین آن باشد.

به اختصار بررسی سابقه تاریخی شورا حاکی است، هنگامی که تاسیس مدارس نوین در دو سه دهه قبل از مشروطه در دستور کار بخشی از رجال معارف پرور اعم از دیوانسالاران دولتی و برخی علماء قرار گرفت، به تدریج موسسان مدارس در صدد انسجام بخشی و هماهنگی در امورات مدارس خود برآمدند. برای این منظور تشکل هایی برای تدوین و تصویب قوانین مورد نیاز و سیاست گذاری در حوزه نظام آموزشی و مدارس تاسیس شد که اولین آن انجمن معارف در ۱۲۴ سال قبل بود که ادامه آن در حال حاضر شورای عالی آموزش و پرورش می باشد. فعالیت های این تشکل ها را می توان به دو دوره قبل و بعد از مصوبه رسمی مجلس شورای ملی-دوره چهارم- تقسیم کرد. در این نوشتار به اختصار تاریخچه و سیر تحولات این تشکل ها مورد بازکاوی قرار می گیرد:

الف) دوران فعالیت شورا در قالب نهاد مدنی:

۱-انجمن معارف:

۱-۱-انجمن به عنوان یک نهاد مدنی، توسط جمعی از رجال معارف پرور و به اهتمام میرزا محمود خان احتشام السلطنه که سمت معاونت وزیر خارجه وقت را به عهده داشته و البته به عنوان موسس مدرسه علمیه در سال ۱۲۷۵ شمسی تاسیس شد.

۱-۲- اهداف انجمن: ایجاد مدارس نوین، تاسیس کتابخانه، نشرکتب و مواردی از این قبیل از طریق جمع آوری اعانات بود.

۱-۳- اقدامات انجمن: انجمن مذکور موفق به تأسیس و اداره تعدادی مدرسه شد، همچنین چند کتاب درسی به روش جدید تدوین و تألیف نمود. علاوه بر این، کتابخانه ملی را بنیان گذارد و روزنامه‌ای نیز جهت اطلاع رسانی فعالیت های فرهنگی منتشر کرد.

۲-شورای معارف:

۱. بعد از عزل امین الدوله از صدارت، امین السلطان صدراعظم جدید نسبت به فعالیت های انجمن همدلی چندانی نشان نداد، اما مواجهه با فضای نوگرایی عمومی در عرصه فرهنگی (مدرسه) به عنوان یک مطالبه اجتماعی، شرایطی ایجاد کرده بود که صدراعظم نیز نمی توانست نسبت به این گونه مطالبات بی تفاوت بماند. لذا بعد از تعطیلی انجمن، دستور داد شورایی برای رسیدگی به امور مدارس تاسیس شود. این شورا با عنوان شورای معارف و به ریاست نیرالملک-وزیر علوم- و با حضور جمعی از رجال دولتی تشکیل شد و تا مدتی بعد از انقلاب مشروطه -۱۲۸۵- به فعالیت خود

ادامه داد. یکی از مهمترین اقدامات این شورا تدوین قانون اساسی معارف مصوب آبان ۱۲۹۰ بود. بر اساس این قانون تمام مدارس اعم از رسمی (دولتی) و غیررسمی (ملی) به چهار نوع: مکاتب ابتدایی دهکده، مکاتب ابتدایی بلدی، مدارس متوسطه و مدارس عالی تقسیم شد. به نظر می رسد این قانون در ۲۸ ماده، اساس اداری و سازمانی وزارت معارف را بنیان گذاشت، که بعدها نیز بر همان تشکیلات تداوم یافت.

(ب) دوران فعالیت شورا در قالب نهاد رسمی:

۱. شورای عالی معارف: در ۲۰ اسفند ۱۳۰۰ قانون تاسیس شورای عالی معارف به منظور توسعه دوایر علوم و اشاعه معارف مشتمل بر ۱۵ ماده به تصویب مجلس شورای ملی - دوره چهارم - رسید. شش ماه بعد از آن اولین جلسه رسمی شورا در تاریخ هفتم میزان (مهر) ۱۳۰۱ مطابق با نهم ربیع الاول ۱۳۴۱ در منزل وزیر وقت معارف و صنایع مستظرفه حاج محتشم السلطنه با شرکت اعضای تعیین شده ده نفره شورا تشکیل شد. این شورا در جلسات نخست، نظامنامه داخلی خود را در ۲۱ ماده تصویب نمود و در سال های نخست فعالیت خویش مصوباتی در زمینه های: نظامنامه مدارس، برنامه های درسی، چگونگی اعطای مدال و نشان، مجوز نشریات، فعالیت مدارس خارجی در ایران و... تصویب کرد. فعالیت شورا عالی معارف تا سال ۱۳۱۷ تداوم یافت. فعالیت این شورا را به خصوص در نیمه دوم آن می توان در چارچوب دوره تمرکزگرایی کلان عصر پهلوی اول و البته برخی رویکردهای عمومی این دوره نظیر: باستان گرایی، نوگرایی، عرفی گرایی و ... تحلیل کرد.

۲. شورای عالی فرهنگ: دوره بعدی فعالیت شورا مربوط به سال های ۱۳۱۷ الی ۱۳۴۶ و با عنوان شورای عالی فرهنگ می باشد. گفتنی است که بر اساس مصوبه فرهنگستان ایران، نام وزارت معارف به وزرات فرهنگ تغییر یافت. بر این اساس عنوان شورای عالی معارف نیز به شورای عالی فرهنگ تغییر یافت و دارای سازمان اداری دبیرخانه شد. اولین جلسه آن در ۲۶ مهرماه ۱۳۱۷ تشکیل شد. با عنایت به اینکه این مقطع فعالیت شورا نیز همچون قبل، علاوه بر نظام آموزشی در برگیرنده تمام عرصه های فرهنگی کشور اعم از: آموزش عالی، امور هنری، مجوز نشریات، اوقاف، نشر کتب، مجوز اجتهاد، مدارس دینی، تأیید مدارک تحصیلی و ... بود، در نتیجه حوزه تصمیم گیری آن گسترده و بسیاری از امور را شامل می شد. به جز سه ساله نخست فعالیت شورای عالی فرهنگ که در دوره رضا شاه و در تداوم سیاست های آن دوره قرار داشت، بعد از واقعه سوم

شهریور ۱۳۲۰ و سلطنت محمدرضا شاه، شورای عالی فرهنگ در عرصه تصمیم‌گیری با جهت‌گیری علمی و کارشناسانه نقش مهمی در سیاستگذاری فرهنگی ایفا کرد. دهه نخست این دوره (۱۳۲۰-۱۳۳۲) با عنایت به فضای باز سیاسی و به خصوص دوره دو سال نخست وزیری دکتر مصدق، شورا با استقلال تمام، با مصوبات مهمی همچون: آموزش اجباری و مجانی دوره ابتدایی در کل کشور میراث ماندگاری از خود برجای گذاشت.

از آن‌جا که قانون شورای عالی معارف، پاسخگوی نیازهای فرهنگی کشور نبود، در تاریخ ۱۸ دی‌ماه سال ۱۳۳۱، قانون تشکیل شورای عالی فرهنگ مشتمل بر ۱۲ ماده و ۱۰ تبصره به تصویب مجلسین سنا و شورای ملی رسید.

۳. شورای عالی آموزش و پرورش: در سال ۱۳۴۳، بعد از تصویب قانون تفکیک وزارت فرهنگ به وزارتخانه‌های: فرهنگ و هنر، آموزش و پرورش، سازمان اوقاف، بر اساس ماده ۵ قانون مذکور شورای عالی فرهنگ در وزارتخانه جدیدالتاسیس آموزش و پرورش مستقر و تا پایان سال ۱۳۴۶ به ادامه فعالیت پرداخت. تا اینکه در پی تصویب آیین‌نامه شورای عالی آموزش و پرورش مشتمل بر ۹ ماده توسط مجلسین شورای ملی و سنا، شورای عالی آموزش و پرورش رسماً از آغاز سال ۱۳۴۷ تشکیل و تا کنون به فعالیت خود ادامه است. با عنایت به گستردگی تحولات سیاسی-اجتماعی به خصوص برنامه تحول نظام آموزشی به واسطه کارشناسان آمریکایی و با عنایت به افزایش قیمت نفت در نیمه اول دهه پنجاه، این دوره از فعالیت‌های شورای عالی آموزش و پرورش را می‌توان یک دوره مهم از نظر تاثیر سیاست بر فرهنگ تلقی کرد. کما اینکه عمده مصوبات و حتی اصلاحات نظام آموزشی در راستای برنامه‌های کلان توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور صورت گرفت.

جلسات شورای عالی آموزش و پرورش تا سال ۱۳۵۵ ادامه یافت. از سال ۱۳۵۵ تا تاریخ ۱۳۵۸/۷/۸، علی‌رغم فعالیت دبیرخانه شورا، جلسات شورا تشکیل نشد که می‌توان این دوره را دوره فترت شورای عالی آموزش و پرورش خواند.

تا اینکه چند ماه پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران و براساس مطالعات و بررسی‌های مقدماتی، لزوم فعالیت این شورا احساس شد و به همین منظور لایحه قانون تشکیل شورای عالی آموزش و پرورش، از طرف وزارت آموزش و پرورش، تهیه و برای تصویب به «شورای انقلاب اسلامی ایران» تقدیم شد. این لایحه در ۱۵ ماده و ۴ تبصره، در بهمن ماه سال ۱۳۵۸ به تصویب شورای مذکور رسید و برای اجرا به

وزارت آموزش و پرورش ابلاغ شد. پس از آن، قانون شورای مذکور طی دو مرحله در تاریخ های ۱۳۶۵/۹/۲۵ و ۱۳۸۱/۷/۲۹ در مجلس شورای اسلامی مورد بازنگری قرار گرفت که در آخرین مرحله، برای ارتقای جایگاه و نقش شورای عالی در فرایند تعلیم و تربیت، اصلاحاتی در قانون شورا به عمل آمد. عمده ترین این اصلاحات، تعیین رئیس جمهور به عنوان رئیس شورا، اصلاح ترکیب اعضا و فعالیت سازمان اداری آن زیر نظر شورا، با بودجه و تشکیلات مستقل است تا این شورا به عنوان یک نهاد فرادستگاهی، مقررات مورد نیاز را تصویب کند و بر حسن اجرای آن نظارت داشته باشد.

محمود امانی طهرانی